

Cetrelia cetrarioides (grote spikkelaar) nieuw voor Nederland

Kok van Herk

Tijdens een inventarisatie van de eikenstrubben van de Stompert bij Soest is onlangs door mij *Cetrelia cetrarioides* (Delise) W.L. Culb. & C.F. Culb. aangetroffen. Het gaat om enkele jonge exemplaren, duidelijk een nieuwe vestiging. De vondst betreft niet alleen een voor Nederland nieuwe soort, er is tevens sprake van een voor Nederland nieuw geslacht. Bovendien gaat het ook nog eens om een opvallend macrolicheen. De combinatie van deze drie feiten is in de recente Nederlandse lichenologische geschiedenis nog maar zelden eerder voorgekomen (o.m. bij zonneklepjesmos (*Physciella chloantha*).

In Midden-Europa worden in het geslacht *Cetrelia* recentelijk vier soorten erkend: *C. cetrarioides*, *C. chicitae*, *C. monachorum* en *C. olivetorum* (Wirth et al. 2013). De verschillen tussen deze vier taxa zijn vooral chemisch van aard. *Cetrelia cetrarioides* is de minst zeldzame van de vier; hij wordt gekenmerkt door de aanwezigheid van perlatolzuur. Daarnaast is ook atranorine aanwezig. Alle spottests van de medulla zijn negatief (C-, KC-, K- en P-). De drie resterende *Cetrelia*-soorten hebben een andere chemie, en -daarmee samenhangend- deels ook positieve spottests (C+ en/of KC+ roze). Tot voor kort werd alleen *C. olivetorum* onderscheiden; oude waarnemingen van *C. cetrarioides* gaan dan ook vaak achter deze verzamelnaam schuil. In de Britse flora (Smith et al. 2009) worden de vier taxa nog als chemische rassen van *C. olivetorum* behandeld. Het materiaal dat november 2019 in de Stompert aangetroffen is, is aan TLC (dunnelaagchromatografie) onderworpen, en blijkt perlatolzuur te bevatten. Alle spottests zijn negatief. Daarmee staat dus vast dat het om *Cetrelia cetrarioides* gaat.

De nieuwe soort lijkt op het eerste gezicht op een *Punctelia* (stippelschildmos), in het bijzonder op *P. borrieri* (witstippelschildmos). De vele witte pseudocyphellen op de bladlobben zijn een duidelijke overeenkomst. Bij *C. cetrarioides* zijn deze zo mogelijk nog opvallender en groter dan bij *P. borrieri*. Verschilpunt is dat de thalluslobben bij de *Cetrelia* veel meer los komen van het substraat. Aan de onderzijde van de lobben zitten geen rhizinen; bij *Punctelia*'s daarentegen komen de rhizinen vrijwel tot aan de lobranden. Verder zijn alle algemene *Punctelia*-soorten C+ roze.

Als Nederlandse naam wordt 'grote spikkelaar' voorgesteld (geslacht 'spikkelaar'). De naam verwijst naar de opvallende pseudocyphellen. Op uitdrukkelijke wens van enkele Belgische collega's is er voor gekozen om de Nederlandse naam niet meer te laten eindigen op 'mos'. Dit zou te veel verwarring oproepen met echte mossen.

Het onderzoek in de Stompert vond plaats om de effecten van de vermossing van de eikenstrubben nader te onderzoeken. Al eerder was gebleken dat mede hierdoor veel bijzondere epifyten verdwenen waren (van Herk 2019). Een door de Provincie Utrecht geopperd plan bestaat uit het verwijderen van pakketten gesnauveld klauwtjesmos (*Hypnum cupressiforme*) van dikke takken en stamdelen. Uit het onderhavige onderzoek blijkt echter dat dit nauwelijks soelaas biedt: de meer gevoelige soorten als groot boerenkoolmos (*Platismatia glauca*) zijn al verdwenen, en de kans op terugkeer bij mosverwijdering is heel gering.

Op dunnere takken en twijgen, waar de vermossing minder kans krijgt, heeft de laatste decennia op grote schaal ontzuring plaatsgevonden (van Herk 2019a). De ontzuring is het gevolg van de ammoniakdepositie (ammoniak is een base). In dit milieu is sinds 2000 op vooral de beter belichte plekken een *Hypotrachynetum revolutae* (zie van Dort et al. 2017) tot ontwikkeling gekomen. In dit milieutype heeft de vestiging van de *Cetrelia* plaatsgevonden. Ook de recente vondst van oranje wimpermos (*Teloschistes chrysophthalmus*) in de Korte Duinen bij Soest past in deze trend (Sparrius & Willemsen 2020, vorige artikel in dit nummer).

Alle *Cetrelia*-soorten hebben een zuidelijke en/of Atlantische verspreiding. In België en Luxemburg reiken de noordelijkste vondsten tot in de Ardennen (Diederich, P. & E. Sérusiaux 2000, zie ook www.lichenology.info). Op de Britse eilanden zijn veel vondsten langs de Atlantische westkust tot in het noorden van Schotland. De vestiging in Nederland moet gezien worden als een uitbreiding van het areaal in noordoostelijke richting. Een relatie met klimaatverandering ligt voor de hand, en past in de sterke toename van lichenen met een Atlantische verspreiding (van Herk 2019b).

Cetrelia cetrarioides in de Stompert bij Soest, samen met *Hypnum cupressiforme*, november 2019.

Dankwoord

Mijn dank gaat uit naar André Aptroot voor het uitvoeren van de TLC, en naar Irene Oerlemans (Rijksvastgoedbedrijf) voor het verlenen van de onderzoeksvergunning voor de Stompert.

Literatuur

Diederich, P. & E. Sérusiaux, 2000. The Lichens and Lichenicolous Fungi of Belgium and Luxembourg. An Annotated Checklist. Musée National d'Histoire Naturelle, 207 p.

Dort, K. van, B. van Gennip & M. Schrijvers-Gonlag, 2017. De vegetatie van Nederland-6. Mossen- en korstmossengemeenschappen. KNNV Uitgeverij, 518 p.

Herk, C.M. van, 2019a. Teloorgang van epifyten in de bossen op de Utrechtse Heuvelrug. Buxbaumiella 115: 14-22.

Herk, C.M. van, 2019b. Monitoring van korstmossen in de provincie Utrecht, 1979 - 2018. LON in opdracht van Provincie Utrecht, 77 p.

Smith, C.W., A. Aptroot, B.J. Coppins, A. Fletcher, O.L. Gilbert, P.W. James & P.A. Wolseley, 2009. The

Lichens of Great Britain and Ireland. British Lichen Society, 1046 p.

Sparrius, L.B. & J. Willemsen, 2020. *Teloschistes chrysophthalmus* (oranje wimpermos) na anderhalve eeuw weer even terug in Nederland. Buxbaumiella 118: 14-17.

Wirth, V., M. Hauck & M. Schultz, 2013. Die Flechten Deutschlands, Band 1. Ulmer, 672 p.

Auteursgegevens

C.M. van Herk, Wielewaal 42, 3766 VC Soest
lonsoest@wxns.nl

Abstract

Cetrelia cetrarioides, new for the Netherlands
Cetrelia cetrarioides was recorded as new for the Netherlands. Several young specimens were found in an oak forest in the centre of the country (Stompert, near Soest). TLC was performed and perlatolic acid was shown. The increase of its range might be due to climate change.